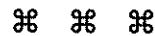

ד"ר משה שיף

מאמרי חז"ל על נשים***ראשי-פרקים**

- א. שוני במציאות ולא שוני ערכי
- ב. בינה יתירה
- ג. כושר האבחנה
- ד. ביישנות וצניעות
- ה. ביטויי זלזול לכאורה
- ו. סיכום

א. שוני במציאות ולא שוני ערכי

עיון במקורות התורה שבעל פה מעלה כי קיימת אצל חז"ל מודעות להבדלים בין איש לאישה. בהקשרים שונים, בהלכה ובאגדה, הודגשו תכונות והתנהגויות של גברים ונשים כגון: "נשים רחמניות הן" (מגילה יד, ב); "אשה רוצה שתהא בבתים מצוירים ובגדים מצוירים מלאכול עגלים מפוטמים" (אסתר רבה ג, י); "איש מחזר על אשה ואין אשה מחזרת אל האיש" (נדה לא, ב); "האשה תובעת בלב והאיש תובע בפה..." (עירובין ק, ב); "דרכה של אשה להיות יושבת בתוך ביתה ודרכו של האיש להיות יוצא לשוק..." (בראשית רבה יח).

לצד ההבדלים הנ"ל ידועים הבדלים הלכתיים בין האישה לאיש, כגון: נשים פטורות ממצוות עשה שהזמן גרמן. יש גם מצוות שלפי ההלכה אין האישה רשאית לקיימן אף כמי שאינה מצווה, כגון: כתיבת סת"ם - "ספרי תורה תפילין ומזוזות שכתבן... אשה וקטן... פסולין" (בבלי, גיטין מה, ב). מאידך גיסא יש מצוות מסוימות שלנשים יש זיקה מיוחדת אליהן, כגון: הפרשת חלה והדלקת נר - "על שלוש עברות נשים מתות בשעת לידתן, על שאינן זהירות בנידה, בחלה ובחלקת הנר" (משנה, שבת ב, ו).

עצם ההבדל והשוני על פי תפיסת חז"ל אינו בא לציין יחס ערכי שונה לאיש או לאישה. בעיני חז"ל השוני באנשים ובתכונותיהם הוא אחד הגילויים הנעלים של מעשי הקב"ה בבריאה (סנהדרין לח, א). גילוי השוני כשלעצמו מעורר את האדם להכיר בבורא ולעובדו באהבה.

* הדברים נכתבו ונערכו על ידי סטודנטיות בקורס "האישה ביהדות" של ד"ר משה שיף, תשנ"ח.

חז"ל ראו דווקא בשוני את השוויון הערפי (ולא קבעו הלכה בשאלה האם ההבדלים והשוני בין איש לאישה מקורם מלידה או שהם תוצאה של הבדלים סביבתיים). עניינם בהבלטת השוני בין איש לאישה נועד לשקף מציאות ומתוך כך להבין ולהזדהות עם התפקיד והתפקוד המתבקש על פי ההלכה הקובעת את אורחות חייו של האדם.

ב. בינה יתירה

מאמר חז"ל "עתן הקב"ה בינה יתרה באשה יותר מבאיש" (מסכת נידה מה,ב) קובע שוני במבנה האישיות שנובע מבריאתם. על האיש נאמר "וייצר ה' אלקים את האדם עפר מן האדמה..." (בראשית ב,ז), ואילו אצל האישה נאמר "ויבן ה' אלוקים את הצלע אשר לקח מן האדם לאישה..." (בראשית ב,כב). האדם נוצר מן העפר ואילו האישה נוצר מ"חומר גלם" משוכלל יותר, מן הצלע. כלומר היא עצמה משוכללת יותר, ולכן היא אמורה להיות ברמה רוחנית גבוהה יותר. על רמה זו מעידה גם המילה "ויבן" המופיעה רק בבריאת האישה, מכאן לומדים חז"ל את ההתייחסות השונה לבינה שניתנה לאישה ולאיש.

מהי הבינה היתרה שניתנה באישה?

הרב קוק בספרו "עין אי"ה" אומר שישנן שתי הכרות: הכרת החוש שהיא הבינה הטבעית, והכרת השכל שבאה מתוך לימוד וניסיון. אצל האיש ההכרה השכלית מפותחת יותר, ואילו אצל האישה הכרת החוש, הבינה היתרה, משוכללת יותר.

הקב"ה ברא את האישה עם חוש טבעי מפותח ביותר, משום שתכליתה היא להביא לשלמות העולם באמצעות מעשי ידיה. לעומתה קיבל הגבר את הכשרון להתעלות מעלה, ולקנות שלמות באמצעות השכל על ידי לימוד והרחבת הדעת. מכאן מובן מדוע נשים פטורות מלימוד תורה ואילו האנשים חייבים בו.

האיש מטבעו מרוחק יותר מריבונו של עולם, וכדי להתחזק הוא משתמש במעלת השכל; ואילו האישה בטבעה קרובה יותר, ואמונתה אינה נצרכת לחיזוקים חיצוניים. לכן היא מברכת "ברוך... שעשני כרצונו".

לימוד זה של חז"ל איננו נובע רק מדיוק במילה "ויבן", אלא בנוי גם על מציאות שאחד מביטויה עולה במאמר הבא.

ג. כושר האבחנה

"אשה מכרת באורחין יותר מן האיש" (ברכות י,ב). במאמר זה מיוחסת לאישה טביעת עין טובה לגבי אורחים יותר מן האיש. תכונה זו בולטת בסיפור האישה השונמית (מלכים ב,ד): "ושם אשה גדולה ותחזק בו לאכול לחם... ותאמר אל אישה הנה נא ידעתי כי איש אלוקים קדוש הוא עובר עלינו תמיד...". בגמרא שאלו כיצד הכירה שהוא קדוש? והשיבו: "רב ושמואל - חד אמר שלא ראתה זבוב עובר על שולחנו. וחד אמר סדין של פשתן הציעה על מיטתו ולא ראתה קרי עליו." כלומר, השונמית שמה לב לפרטים קטנים מאוד (כמו הזבוב), פרטים שלכאורה אין להם חשיבות מיוחדת ואינם בולטים, אך אף על פי כן משקפים את האישיות (ראתה מה שראתה, והבינה דבר מתוך דבר לגבי קדושתו).

אותה בינה יתרה שניתנה באישה מאפשרת לה להכיר בבהירות את האדם ותוך זמן קצר. לעומתה האיש, שנוקק לעזרת השכל, יצטרך לפרק זמן ארוך יותר כדי לבנות על סמך פרטים רבים והתבוננות ממושכת את הערכתו על אדם. היכולת לעמוד על טיבם של אנשים (שמתייחסת במאמר זה לאורחים שהם זרים), מאפשרת לאישה להכיר אף בטיבם של בני ביתה יותר מן האיש, ובהתאם לכך להתוות את התנאים הדרושים לכל אחד מאנשי ביתה לקיומו והתפתחות העתידיים.

ראינו זאת בתורה אצל האימהות שהבחינו בטיבם של הבנים ובמסיבות החינוכיות הסובבות אותם, יותר מן האבות. כגון: שרה לגבי מיקומם של הבנים ישמעאל ויצחק: "ותרא שרה את בן הגר המצרית... מצחק. ותאמר לאברהם גרש האמה הזאת ואת בנה... וירע הדבר מאוד בעיני אברהם... ויאמר אלקים אל אברהם... כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה..." (בראשית כא, ט-יב). וכן אצל רבקה לגבי עתידם של הבנים עשו ויעקב: "ויהי כי זקן יצחק ותכהן עיניו מראות" (בראשית כז). הכתוב משתמש בלשון ראייה. כמו שרה המיטיבה לראות את מה שנעלם מעיני אברהם, כך גם רבקה, רואה את הנסתר מעיני בעלה (בשני המקרים הוכח שהאב טעה ביחס לבנו ואילו האם היא זו שהבחינה בסגולה).

ד. ביישנות וצניעות

תכונות נוספות המיוחסות לאישה הן ביישנות וצניעות. הדבר בא לידי ביטוי במאמרי חז"ל הבאים.

"בשתה של אשה מרובה משל איש" (כתובות סז, א). הצניעות והבושה הן שתי תכונות נשיות הכרוכות זו בזו. תכונות אלה בולטות בהתנהגותה של רבקה בשעה שהיא פוגשת לראשונה את יצחק - "ותשא רבקה את עיניה ותרא את יצחק ותפול מעל הגמל... ותקח הצעיף ותתכס" (בראשית כד, סד-סה). פעולות אלה מעידות על צניעות וביישנות.

גם אצל תמר ורות, העושות לכאורה מעשה מאוד נועז (תמר על הדרך, רות בגורן), מורגש מאחורי הקלעים המתח הרב שבין תכונות נוגדות: האומץ והעוז מחד גיסא, הצניעות והביישנות מאידך, כי גם כשאישה "לובשת" אומץ, בפנימיותה היא נשאר צנועה וביישנית.

תוצאה הלכתית ממאמר זה מופיעה בהלכות קידושין. שם נפסק שהאישה היא היוזמת את הצעת הנישואין, והוא זה שצריך להיות פעיל ולהצהיר על כוונתו במפורש, ואילו האישה יכולה להביע את דעתה על ידי שתיקתה (רש"י קידושין ה, ב).

ומפני שאישה צנועה וביישנית, "חזקה, אין אשה מעזה פניה בפני בעלה" (יבמות קטז).

צינו לעיל שלאישה יש לעתים את היכולת לראות דברים הנעלמים מעיני בעלה. במקרים אלה היא איננה מטיחה את הדברים בפני בעלה, אלא פועלת בתבונה מתוך כבוד לבעלה ומתוך צניעות. כך רבקה בגורמה ליצחק שיברך את יעקב. אף על פי שיודעת רבקה שיעקב הוא הבן הנבחר (שהרי נתבשרה "ורב יעבוד צעיר") ויודעת היא שיצחק טועה בהבחנתו, היא איננה מוכיחה את יצחק באופן ישיר ומטיחה בפניו את הדברים, אלא פועלת בעקיפין, ומביאה את יצחק בדרכים אחרות להכרה שהיא צודקת. היא איננה מעיזה פנים בפני בעלה, אך פועלת להשגת הדבר שהיא מאמינה בו. לפי פירוש הנצי"ב רבקה עושה זאת מתוך יראת כבוד ליצחק, רגש שניטע בה מאז הפגישה הראשונה שהייתה בין שניהם בשדה. כאשר רבקה רואה אותו "ותפול מעל הגמל... ותקח הצעיף ותתכס..." (בראשית כד, סה).

דוגמה נוספת ניתן למצוא במעשה תמר שהרגישה (ברוח הקודש) שהיא מיועדת להיות האישה שתקיים את זרעו של יהודה. תמר אינה באה אל יהודה ותובעת ממנו בפה את אשר מגיע לה, כי הבטיח לתת לה את שלה (תרתי משמע).

תמר פועלת גם היא כרבקה, למלא את ייעודה בדרכים אחרות. היא עושה זאת בדרך קשה, אבל דואגת לאורך כל הדרך לשמור על כבודו של יהודה. אחרי תמר יש להזכיר גם את רות שעושה למען קיום שבט יהודה, לא בדרך של תביעה בפה, אלא בשתיקה ובמעשה שדורש אומץ רב. רות הולכת לגורנו של בועז בלילה ורומזת לו על הדברים שעליו לעשות, וכל זאת בעדינות וביראת כבוד. כל זאת אף כי עדיין לא היה בעלה, ובכל זאת בא לידי ביטוי ביחסיהם מאמר חז"ל: "חזקה אין אשה מעזה פניה בפני בעלה".

ה. ביטויי זלזול לכאורה

ניסינו להוכיח שחז"ל מייחסים לאישה תכונות חיוביות של בינה יתרה, טביעת עין, צניעות, יראת כבוד בפני בעלה ועוד. לעתים ניתן למצוא מאמרי חז"ל על האישה שכביכול מזלזלים בה, אבל לאחר עיון מדוקדק ניתן להבין שאין הדברים כך. למשל האמרה: "אי אפשר לעולם בלא זכרים ובלא נקבות, אשרי מי שבניו זכרים ואוי לו למי שבניו נקבות" (קדושין פב, ב). במבט ראשון משתמעת ממאמר זה העדפת האיש על האישה, העדפה שנובעת אולי מעליונות האיש. אך על מנת לבחון דברים יש להתייחס להקשר כולו. ראשית, הנחת המוצא היא ש"אי אפשר לעולם בלא זכרים ובלא נקבות", כלומר, העולם זקוק לשני המינים, ולא יכול להתקיים בלעדי אחד מהם. מכאן שהאישה נחוצה לעולם באותה המידה שהאיש נחוץ לו. שנית, ההקשר הכללי של המאמר הוא הקשר כלכלי. מתייחסים לאומנות המועדפת, למקצוע - "רבי מאיר אומר: לעולם ילמד אדם לבנו אומנות נקיה וקלה...". מבחינה כלכלית הזכר עדיף על הנקבה, משום שהוא יכול לסייע יותר ממנה לפרנסת המשפחה. מאמר חז"ל משקף מציאות מסוימת בתקופה בה הגבר הוא הנושא בעול הפרנסה. המציאות של היום אינה כך; להפך - היום לפעמים הנשים מפרנסות את בעליהן. נראה שאמרת חז"ל משקפת רק את המציאות של אז, לא יוצרת אותה ולא מביעה עמדה כלפיה. בהמשך מביעים חז"ל את יחסם המסתייג: "אין עניות מן האומנות ואין עשירות מן האומנות, אלא למי שהעושר שלו...". בזאת מבקרים חז"ל את העובדה שאומנות מסוימת עדיפה או שצאצא ממין מסוים עדיף, משום שהפרנסה איננה תלויה באומנות אלא בקב"ה.

במציאות שהתעוותה ובה יש התייחסות יתר למצב הכלכלי - יש עדיפות לאיש, משום שתפוקתו הכלכלית גדולה יותר. אך ניתן לראות שחז"ל מסתייגים ממציאות זו.

ו. סיכום

איש ואישה אמנם שווים מבחינה ערכית, אך שונים הם באישיותם. הלוחם למען שוויון מוחלט לשני המינים מבלי להתחשב בשוני זה - גורם לקיפוח. ניכר רצונם של חכמים להכיר בשוני שבין האיש ובין האישה. דווקא ראיית השוני בין בני האדם היא הוכחה ליחס הנכון והאמיתי אליהם. יחס זה בא לידי ביטוי במאמרי חז"ל שהבאנו לעיל.

יש להתבונן באמרות חז"ל אלה במקורן, כי רבים מצטטים אותם כשהן מנותקות מהקשרן, ומסיקים מהן על יחסם השלילי, כביכול, של חז"ל לנשים, בעוד שלימודן במקור יוכיח את ההפך מזה - יחס של הערכה וכבוד, יחס הנובע מהכרת ייחודן של הנשים.